

УДК 657.3

Бухгалтерський облік, аналіз та аудит

Л. В. Безкоровайна

кандидат економічних наук, доцент

Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація. Розглянуті різні підходи до визначення сутності власного капіталу та узагальнено дане поняття. Досліджені складові власного капіталу та їх призначення. Розглянуто порядок відображення інформації про власний капітал на рахунках бухгалтерського обліку і надані рекомендації щодо ведення аналітичних рахунків, які забезпечать підготовку інформації для складання фінансової звітності підприємства. Досліджено порядок відображення власного капіталу у різних формах фінансової звітності підприємства та надані рекомендації по обробці і підготовці інформації для її складання з використанням допоміжних таблиць.

Ключові слова: власний капітал, статутний капітал, резервний капітал, додатковий капітал, нерозподілений прибуток, непокритий збиток, вилучений капітал, неоплачений капітал, фінансова звітність.

Аннотация. Рассмотрены различные подходы к определению сущности собственного капитала и обобщено данное понятие. Исследованы составляющие собственного капитала и их назначение. Рассмотрен порядок отражения информации о собственном капитале на счетах бухгалтерского учета и даны рекомендации по ведению аналитических счетов, которые обеспечат подготовку информации для составления финансовой отчетности предприятия. Исследован порядок отражения собственного капитала в различных формах финансовой отчетности предприятия и даны рекомендации по обработке и

підготовке інформації для її складання з використанням допомогательних таблиць.

Ключевые слова: собственный капитал, уставный капитал, резервный капитал, дополнительный капитал, нераспределенная прибыль, непокрытый убыток, изъятый капитал, неоплаченный капитал, финансовая отчетность.

Abstract. In this work different approaches to definition of the essence of equity are reviewed and the concept of it is generalized. The procedure of reflection of the information on equity on accounting vouchers is examined and recommendations are given on conducting of analytical accounts which will provide processing of information for compiling of financial statements of the enterprise. The procedure of equity reflection in different forms of enterprise financial statements are research and recommendations are given on processing and preparing of information for its compiling with use of supporting tables.

Keywords: equity, authorized capital, reserved capital, accessory capital, retained earnings, uncovered loss, withdrawn capital, unpaid capital, financial statement.

Постановка проблеми. Сучасні непрості умови функціонування вітчизняних підприємств призводять до виникнення проблем пов'язаних з забезпеченням стабільності та стійкості їх роботи. Власний капітал підприємства є головною складовою його загального потенціалу. Структура і динаміка власного капіталу є одним з найважливіших показників, що визначає фінансовий стан підприємства.

Інформація, необхідна для ефективного управління власним капіталом підприємства акумулюється системою бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Повне розкриття інформації про формування і використання власного капіталу сприятиме підвищенню достовірності інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень, спрямованих на забезпечення фінансової стійкості підприємства.

Протягом останніх років внесені певні зміни в порядок відображення в обліку власного капіталу підприємства в обліку і звітності, які спрямовані на

наближення НП(С)БО до МСФЗ. Це потребує детального аналізу і оцінки змін, що відбулися в обліку, виділення існуючих проблем обліку та пошуку шляхів удосконалення обліку власного капіталу підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема обліку формування та використання власного капіталу присвячені праці таких провідних вітчизняних вчених, як Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, Г. Г. Кірейцев, М. С. Пушкар, В. Ф. Палій, В. В. Сопко та ін. І, хоча, проблемам обліку власного капіталу присвячено багато праць, й нині існує проблема удосконалення методології бухгалтерського обліку власного капіталу з урахуванням сучасних вимог обліку та міжнародного досвіду.

Мета дослідження. Подальший розвиток теоретичних та практичних основ бухгалтерського обліку власного капіталу підприємств.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розглянути особливості методології обліку власного капіталу, необхідно визначити сутність даної економічної категорії. Існують різні підходи до визначення поняття «власний капітал». У табл. 1 представлені основні з них.

Таблиця 1

Визначення поняття «власний капітал»

Автор	Визначення
Бутинець Ф. Ф. [1, с. 742]	Власний капітал – загальна вартість засобів підприємства, які належать йому на правах власності та використовуються ним для формування його активів
Вівчар О. Й. [2, с. 146]	Власний капітал – сукупність власних фінансових ресурсів підприємства, відображена в першому розділі пасиву бухгалтерського балансу, що знаходиться в електронній (статутний капітал, додатковий капітал, резервний фонд) та нефондовій (нерозподілений прибуток) формах і належить йому на правах власності, господарського ведення і повного розпорядження

Голов С. Ф. [3, с. 803]	Власний капітал формується акціями, тобто коштами інвесторів (власників) в обмін на реалізовані їм акції
Городня Т. А. [4, с. 250]	Власний капітал – нагромадження шляхом збереження запасу економічних благ у формі грошових коштів та реальних капітальних товарів, що залучається його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і чинник виробництва з метою отримання доходу, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов’язане з чинниками часу, ризику і ліквідності
Сопко В. В. [5, с. 85]	Власний капітал – це власні джерела підприємства, які без визначення строку проведення внесені засновниками або залишені ними на підприємстві з уже оподаткованого прибутку
Терещенко О. О. [6, с. 13]	Власний капітал – сальдо між загальною сумою активів та позичковим капіталом
Чебанова Н. В., Василенко Ю. А. [7, с. 537]	Власний капітал – власні джерела фінансування підприємства, які без зазначення строку повернення внесені його засновниками (учасниками), або суми реінвестованого чистого прибутку, нагромаджені протягом трюку існування підприємства, а також дарчий капітал
Ткаченко Н. М. [8, с. 623]	Власний капітал – це власні джерела підприємства, які без визначення строку повернення внесені засновниками або залишені ними на підприємстві з оподаткованого прибутку

Усі зазначені вище підходи до тлумачення сутності власного капіталу характеризують його з різних сторін: призначення, джерел формування, складових частин та напрямків використання. Узагальнюючи наведені визначення можна сформулювати наступне поняття: власний капітал – це

власні джерела підприємства, внесені його засновниками або суми реінвестованого чистого прибутку, які використовуються для формування активів підприємства у грошовій або матеріальній формах.

На законодавчому рівні поняття «власний капітал» закріплене у НП(С)БО № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [9]. Так, під власним капіталом розуміється частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань. Дане визначення відображає порядок розрахунку власного капіталу, але не розкриває джерел формування та напрямків використання власного капіталу.

В міжнародних стандартах бухгалтерського обліку не використовується такий термін як «власний капітал», еквівалентом до нього в зарубіжній практиці є поняття «чисті активи» (net assets).

Для більш повного розкриття сутності власного капіталу необхідно визначитись з його складовими. Власний капітал складається з таких капіталів:

- зареєстрований (пайовий) капітал;
- капітал у дооцінках;
- додатковий капітал;
- резервний капітал;
- нерозподілений прибуток (непокритий збиток);
- вилучений капітал;
- неоплачений капітал.

Ці складові показують суму, яку власники передали в розпорядження підприємства як внески, чи залишили у формі нерозподіленого прибутку. Всі ці види капіталу можна умовно поділити на три групи (табл. 2).

Таблиця 2

Структура власного капіталу

Вкладений капітал	Накопичений капітал	Регулюючий капітал
Зареєстрований (пайовий) капітал	Капітал в дооцінках	Вилучений капітал
	Додатковий капітал(за	

	вирахуванням іншого вкладеного капіталу)	
Інший вкладений капітал	Резервний капітал	Неоплачений капітал
	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	

Кожен з видів власного капіталу виконує різні функції.

Зареєстрований (пайовий) капітал характеризує величину статутного або пайового чи іншого зареєстрованого капіталу відповідно до законодавства і установчих документів, а також внески до оголошеного, але ще не зареєстрованого статутного капіталу. У бухгалтерському обліку його величина відображена на рахунку 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал».

Статутний капітал, облік якого ведеться на субрахунку 401 «Статутний капітал» відображає величину зареєстрованого статутного капіталу товариств, держаних і комунальних підприємств.

Пайовий капітал, облік якого ведеться на субрахунку 402 «Пайовий капітал» відображає суми пайових внесків членів споживчого товариства, колективного сільськогосподарського підприємства, житлово-будівельного кооперативу, кредитної спілки та інших підприємств, що передбачені установчими документами.

Зареєстрований капітал інших підприємств, зокрема приватних, формування якого передбачено в установчих документах, відображається на субрахунку 403 «Інший зареєстрований капітал».

У відповідності до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств і організацій [10] при відображенні зареєстрованого капіталу на субрахунку 404 «Внески у незареєстрований статутний капітал» показується сума незареєстрованого статутного капіталу. Однак, якщо підприємству відмовили у реєстрації такого статутного капіталу, він підлягає поверненню власникам, тому такий капітал

нелогічно відносити до зареєстрованого капіталу і відображати на рахунку 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал». Внески до незареєстрованого статутного капіталу доцільно відображати на окремому рахунку і лише після реєстрації відображати на субрахунку 401 «Статутний капітал».

Інший вкладений капітал включає в себе додаткові внески засновників на добровільних засадах з метою забезпечення розвитку підприємства. Рішення про додаткові внески приймається загальними зборами колективу. Додаткові внески не збільшують суму зареєстрованого капіталу, не порушують співвідношення часток у статутному капіталі і не реєструються в державних органах. В обліку такий вид капіталу відображається на субрахунку 422 «Інший вкладений капітал».

У процесі господарської діяльності підприємства можуть накопичувати власний капітал в результаті різних господарських операцій. Так, на підприємстві може формуватись капітал в дооцінках за рахунок проведення дооцінок необоротних активів та фінансових інструментів.

Згідно П(С)БО 7 «Основні засоби» підприємство може переоцінювати об'єкт основних засобів, якщо залишкова вартість цього об'єкта суттєво відрізняється від його справедливої вартості на дату балансу. У разі переоцінки об'єкта основних засобів на ту саму дату здійснюється переоцінка всіх об'єктів групи основних засобів, до якої належить цей об'єкт [11].

Згідно П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» підприємство може здійснювати переоцінку за справедливою вартістю на дату балансу тих нематеріальних активів, щодо яких існує активний ринок. У разі переоцінки окремого об'єкта нематеріального активу слід переоцінювати всі інші активи групи, до якої належить цей нематеріальний актив (крім тих, щодо яких не існує активного ринку) [11].

Згідно П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» Облік хеджування грошових потоків здійснюється з урахуванням коефіцієнта ефективності хеджування. При значенні коефіцієнта ефективності хеджування грошових потоків у межах 0,8 - 1,25 зміна балансової вартості об'єкта хеджування відображається в іншому

сукупному доході з одночасною зміною власного капіталу (в частині переоцінки фінансових інструментів) [11].

Відображення дооцінки відповідної групи активів підприємства відбувається на субрахунках 411 «Дооцінка (уцінка) основних засобів», 412 «Дооцінка (уцінка) нематеріальних активів», 413 «Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів», 414 «Інший капітал у дооцінках» відповідно.

У корпоративних підприємств збільшення накопиченого капіталу може відбуватись за рахунок емісійного доходу, який визначається як різниця між продажною вартістю акцій власної емісії та їх номінальною вартістю. Цей вид капіталу відображається на субрахунку 421 «Емісійний дохід».

При формуванні власного капіталу підприємства можуть виникати курсові різниці, викликані коливанням курсів валют, що впливає на величину капіталу підприємства. Вони відображаються на субрахунку 423 «Накопичені курсові різниці».

Якщо на підприємство надходять необоротні активи від інших осіб безплатно, то вони відображаються як збільшення додаткового капіталу підприємства. При цьому використовується субрахунок 424 «Безоплатно отримані необоротні активи». Залишок додаткового капіталу на цьому рахунку зменшується на суму визнаного доходу протягом строку корисного використання безоплатно одержаних об'єктів необоротних активів і при вибутті таких активів.

Також у додатковому капіталі виділяють інший додатковий капітал, зокрема капітал у сумі вартості необоротних активів, отриманих за договором оренди цілісних майнових комплексів, що відображається на субрахунку 425 «Інший додатковий капітал».

Резервний капітал – це вид капіталу, притаманного всім типам підприємств. Він являє собою суму резервів, утворених згідно з чинним законодавством або установчими документами за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства. Його облік ведеться на рахунку 43 «Резервний капітал».

Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) – це вид накопиченого капіталу, який являє собою фінансовий результат діяльності підприємства після виплати доходів власникам та формування резервного капіталу. Його облік ведеться на рахунку 44 «Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)». У ньому виділені субрахунки для відображення суми нерозподіленого прибутку – 441, непокритого збитку – 442, а також прибутку, використаного у звітному періоді – 443.

Крім вкладеного і накопиченого капіталів, в бухгалтерському обліку виділяють також «неоплачений» та «вилучений» капітал. Так, вилучений капітал відображає фактичну собівартість акцій власної емісії або часток, викуплених господарським товариством у його учасників. Для його обліку використовується рахунок 45 «Вилучений капітал».

Неоплачений капітал показує заборгованість засновників господарського товариства за внесками до статутного капіталу підприємства. Його облік ведеться на рахунку 46 «Неоплачений капітал».

Наявність цих складових частин власного капіталу пояснюється в першу чергу тим, що головним завданням обліку власного капіталу є надання достовірної інформації про наявність реальних активів, що передані підприємству в обмін на корпоративні права або фактично створені в процесі діяльності. Тому дані види капіталу корегують фактичну величину власного капіталу.

Завершальним етапом бухгалтерського обліку є складання фінансової звітності. Інформація про власний капітал представлена у різних формах звітності: форма № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», форма № 4 «Звіт про власний капітал».

У Балансі власний капітал відображається у першому розділі пасиву. При заповненні статей Балансу, в них переносяться залишки відповідних рахунків, що представлено у табл. 3.

Таблиця 3

Взаємозв'язок статей I розділу пасиву Балансу(Звіту про фінансовий стан) з рахунками бухгалтерського обліку

Назва статті	Код рядка	Код рахунка
Зареєстрований капітал	1400	40 (без урахування субрахунка 404)
Капітал у дооцінках	1405	41
Додатковий капітал	1410	42
Резервний капітал	1415	43
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	441(442)
Неоплачений капітал	1425	46
Вилучений капітал	1430	45

У Звіті про фінансові результати інформація про власний капітал представлена у розділі II «Сукупний дохід». Сукупний дохід – це зміни у власному капіталі протягом звітного періоду внаслідок господарських операцій та інших подій (за винятком змін капіталу за рахунок операцій з власниками).

При заповненні відповідних рядків II розділу Звіту про фінансові результати використовуються залишки відповідних рахунків, наведених у табл. 4.

Таблиця 4

Взаємозв'язок статей II розділу Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) з рахунками бухгалтерського обліку

Стаття	Код рядка	Код рахунка або порядок розрахунку
Дооцінка (уцінка) необоротних активів	2400	411, 412
Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	2405	413

Накопичені курсові різниці	2410	423
Частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств	2415	Обороти по субрахунку 425 (в частині частки іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств)
Інший сукупний дохід	2445	42 (без урахування субрахунка 423)
Інший сукупний дохід до оподаткування	2450	p.2400+p.2405+p.2410+p.2415+p.2445
Податок на прибуток, пов'язаний з іншим сукупним доходом	2455	p.2450*0,18
Інший сукупний дохід після оподаткування	2460	p. 2450-p.2455
Сукупний дохід	2465	p. 2350+p.2355+p.2460

Найбільш повно наявність та зміни у власному капіталі представлені у Звіті про власний капітал. При заповненні даної форми звітності частина інформації переноситься з інших форм звітності, а саме: залишок за видами власного капіталу на початок і кінець року – з Балансу; чистий прибуток та інший сукупний дохід за звітний період – зі Звіту про фінансові результати. Однак, у Звіті про власний капітал представлена інформація стосовно розподілу прибутку, внесків учасників та вилучення капіталу, для представлення якої потрібна попередня підготовка і відповідна обробка бухгалтерської інформації. Для спрощення цієї роботи пропонується складання допоміжної таблиці за формою, що представлена в табл. 5.

Таблиця 5

Допоміжна таблиця для складання Звіту про власний капітал

Назва статті звіту	Код	Інформація бухгалтерського обліку
--------------------	-----	-----------------------------------

	рядка	необхідна для заповнення рядка
Розподіл прибутку:		
Виплати власникам (дивіденди)	4200	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 443 – К 671
Спрямування прибутку до зареєстрованого капіталу	4205	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 443 – К 40
Відрахування до резервного капіталу	4210	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 443 – К 43
Внески учасників:		
Внески до капіталу	4240	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 30,31,10,20 та ін. – К 40 (крім 404)
Погашення заборгованості з капіталу	4245	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 30,31,10,20 та ін. – К 46
Вилучення капіталу:		
Викуп акцій (часток)	4260	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 45 – К 30,31
Перепродаж викуплених акцій (часток)	4265	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 30,31 – К 45
Анулювання викуплених акцій (часток)	4270	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 40 – К 45
Вилучення частки в капіталі	4275	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 40 – К 672

Для більшої наочності інформації на рахунках бухгалтерського обліку пропонується введення наступних аналітичних рахунків:

- до субрахунку 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді»:
  - 443.1 «Прибуток, використаний для виплати дивідендів»;
  - 443.2 «Прибуток, використаний для поповнення зареєстрованого капіталу»;
  - 443.3 «Прибуток, використаний для поповнення резервного капіталу»;
- до субрахунку 451 «Вилучені акції»:
  - 451.1 «Акції, вилучені з метою анулювання»;
  - 451.2 «Акції, вилучені з метою перепродажу»;

- до субрахунку 452 «Вилучені вклади та паї»:
  - 452.1 «Частки, вилучені з метою анулювання»;
  - 452.2 «Частки, вилучені з метою перепродажу».

Це допоможе скоротити час на збір інформації, необхідної для заповнення відповідних статей Звіту про власний капітал.

Висновки. Отже, власний капітал – це власні джерела підприємства, внесені його засновниками або суми реінвестованого чистого прибутку, які використовуються для формування активів підприємства у грошовій або матеріальній формах.

Складові власного капіталу можна поділити на три групи: вкладений, накопичений та регулюючий капітал. Кожен із видів капіталу виконує свої функції.

В бухгалтерському обліку для відображення інформації про власний капітал використовуються рахунки IV класу. Завершальним етапом бухгалтерського обліку є складання фінансової звітності. Інформація про власний капітал представлена у різних формах звітності: форма № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», форма № 4 «Звіт про власний капітал».

Для забезпечення більш точної інформації доцільним є внесення певних змін та доповнень до Плану рахунків, а саме: внески у незареєстрований статутний капітал відображати не на субрахунку 404, а на окремому рахунку; до субрахунку 443 відкрити три аналітичні рахунки за напрямками використання прибутку; до субрахунків 451 та 452 відкрити аналітичні рахунки виходячи з мети вилучення акцій та часток.

Для зручності заповнення форм звітності доцільно використовувати допоміжні розрахункові таблиці.

Література:

1. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : підруч. / за ред. Ф. Ф. Бутинця. – 8-ме вид., доп. І перероб. – Житомир : Рута, 2009. – 912 с.
2. Вівчар О. Й. Власний капітал як фінансове джерело функціонування підприємства / О. Й. Вівчар // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.5. – С. 146-150.
3. Голов С. Ф. Фінансовий облік / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко. – К.: Лібра, 2005. — 976 с.
4. Городня Т. А. Сучасна стратегія управління капіталом підприємства / Т. А. Городня // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.10. – С. 250-253.
5. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навч. посіб. / В. В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2006. – 526 с.
6. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2003. – 554 с.
7. Чебанова Н. В. Бухгалтерський фінансовий облік / Н. В. Чебанова, Ю. А. Василенко. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 672 с.
8. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України / Н. М. Ткаченко. – К. : А.С.К., 2000. – 784 с.
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
10. Наказ «Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції про його застосування», затверджений Міністерством фінансів України 30.11.1999 № 291, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 21.12.1999 р. за № 892/4185 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kodeksy.com.ua/buh/psbo.htm>